

Гречко А.В.,

канд. економ. наук,

Національний технічний університет України "КПІ"

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ З ПОЗИЦІЇ ЇХ ВПЛИВУ НА МІКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINATION OF TRANSAKCTION COSTS ARE FROM POSITION OF THEIR INFLUENCE ON MIKROECONOMICS ENVIRONMENT

Стаття присвячена дослідженню різноманітних підходів до визначення сутності трансакційних витрат, аналізу їх впливу на функціонування суб'єктів господарської діяльності. Дане дослідження дає змогу об'єктивно оцінити масштаби впливу трансакційних витрат на мікросередовище в цілому та дає змогу виділити такі трансакційні витрати, зростання яких в майбутньому забезпечить підприємству позитивний результат, а також ті які негативно впливають на його розвиток.

Статья посвящена исследованию разных подходов к определению сущности трансакционных издержек, анализу их влияния на функционирование субъектов хозяйственной деятельности. Данное исследование дает возможность объективно оценить масштабы влияния трансакционных издержек на микросреду в целом и позволяет выделить такие трансакционные издержки, увеличение которых в будущем обеспечит предприятию позитивный результат, а также те которые негативно влияют на его развитие.

The article is devoted research of the various going near determination of essence of transakction costs, analysis of their influence, on functioning of subjects of economic activity. This research enables objectively to estimate the scales of influence of transakction costs on a mikromikroeconomics on the whole and allows to select such transakction charges growth of which in the future will provide an enterprise a positive result, and also those which negatively influence on his development.

Ключові слова: трансакційні витрати, підприємство, контракт, опортуністська поведінка, інформація, власність, трансформація.

Вступ. Поняття «трансакційні витрати» в економічній теорії існує вже досить давно і вперше було введено представниками інституційної школи. Проте в практиці господарської діяльності дане поняття є досить новим – ще десятиліття тому воно було майже нікому невідоме. Поступово дослідження, що проводилися в сфері трансакційних витрат вивели дане поняття на новий теоретичний і практичний рівень, показали їх вагомий вплив як на формування витрат окремої господарської одиниці, так і національної економіки загалом. Дослідженням проблеми трансакційних витрат займалися

провідні вчені, серед яких: Р. Коуз [1], Дж. Стіглер [3], Х. Демсец [14], О. Уільямсон [3], Д. Норт [3], Дж. Уоліс [3], С. Малахова [2], А. Олейник [5], Р. Нуреева [5] та інші. Однак на сьогоднішній день воно не є дослідженим повною мірою – лишається великий спектр питань на які необхідно знайти відповідь

Таким чином, обраний напрям дослідження за сучасних умов розвитку ринкового господарства залишається надзвичайно актуальним, оскільки вченим так і не вдалося дійти спільної думки щодо того, що все ж таки доцільно відносити до трансакційних витрат. Також на даному етапі розвитку економічних відносин залишається відкритим питання стосовно того, в якому випадку зростання трансакційних витрат є корисним для підприємства і чи взагалі воно може бути таким, а в якому випадку такі витрати мають негативний вплив на суб'єкти господарювання.

Процес становлення ринкових інститутів, приватизаційні процеси, проблеми реприватизації, захисту прав власності роблять питання, пов'язані з трансакційними витратами, вкрай важливими та актуальними для української економіки. Адже, при переході економічних систем на вищий рівень розвитку, прискоренні науково-технологічного прогресу, спеціалізації та глобалізації економічного простору активніше проявляється тенденція до зростання трансакційних витрат, рівень яких у світовій практиці нерідко сягає половини вартості кінцевої продукції.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розкриття змісту трансакційних витрат, наукове обґрунтування їх впливу на мікроекономічне середовище, а також визначення позитивних і негативних аспектів виникнення і зростання трансакційних витрат суб'єктів господарювання, що дасть змогу останнім розробляти виважену економічну політику в сфері витрат.

Для реалізації мети дослідження поставлено і вирішено такі завдання:

- досліджено основні напрями розвитку теорії трансакційних витрат, а також визначено ряд витрат, які мають бути до них віднесені;
- виявлено вплив трансакційних витрат на мікросередовище;
- встановлено трансакційні витрати, зростання яких може мати позитивний ефект для підприємства.

Методологія. В даному дослідженні використано метод порівняльного аналізу, за допомогою якого проводиться дослідження різних підходів до визначення трансакційних витрат. Використовується метод аналізу, за допомогою якого досліджуються витрати на організацію і ведення підприємницької діяльності. На основі методу наукової абстракції (виділення найбільш суттєвих сторін досліджуваного явища) автором виділяються напрями реалізації трансакційних витрат, пов'язаних з корпоративною

трансформацією підприємств, які призводять до зниження цих витрат у майбутньому.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку економічної науки виділяють два класичних підходи до трактування трансакційних витрат. Перший підхід, який має назву прав власності, започаткований Р. Коузом, фокусується на ролі трансакційних витрат у визначенні розподілу прав власності, тобто законів, правил, соціальних звичаїв та організацій, які спонукають до певної поведінки. Твердження, що трансакційні витрати дорівнюють нулю, автоматично означає, що права власності є досконалими за визначенням. Підхід з точки зору прав власності не передбачає різниці між фірмами, ринками, домогосподарствами та іншими структурами.

Другий підхід, запропонований неокласиками, передбачає, що трансакційні витрати існують скрізь на ринку та можуть виникати під час передачі будь-яких прав, тому що учасники обміну мають знати один одного, спілкуватися та обмінюватися. Тобто трансакційні витрати — це витрати на передачу прав власності. Неокласики вважали, що трансакційні витрати в середині однієї фірми виникати не можуть. Вони мають місце при ринковій взаємодії між фірмами та окремими індивідами. Таким чином, можна дійти висновку, що при розгляді держави в цілому як єдиного суб'єкта економічних відносин можна говорити про те, що її трансакційні витрати дорівнюють нулю. Така позиція, як свідчить практичний досвід, є досить неоднозначною. Отже, теорія трансакційних витрат потребує подальших досліджень з метою виявлення того, які все ж таки витрати належать до трансакційних і в яких сферах економічного життя вони мають місце.

В економічній літературі є декілька визначень трансакційних витрат:

- будь-які витрати, пов'язані з координацією та взаємодією економічних суб'єктів [6];
- ціна, яку платить будь-яка економічна система за недосконалість власних ринків [2].

Таким чином, поняття трансакційних витрат можна розглядати під різним кутом зору. З одного боку, трансакційні витрати, як і будь-які інші витрати, зменшують дохід підприємства. Однак з іншого боку, такі витрати, якщо вони спрямовані на розширення виробництва, захоплення нових сегментів ринку або ж якщо в результаті їх здійснення будуть скорочуватися інші витрати, мають позитивні наслідки і сприяють підвищенню ефективності роботи економічних суб'єктів.

Трансакційні витрати, перш за все, пов'язані з витратами отримання інформації щодо обміну, що будуть визначатися кількістю продавців та покупців на ринку, тривалістю їх присутності на ринку, ступенем однорідності товару тощо. Отримання такої інформації дає можливість підприємству визначити свої конкурентні переваги, встановити сегменти

ринку, на яких можливо максимізувати доходи, а також знайти відповіді на головні питання виробничої діяльності: що, як і для кого виробляти?

До трансакційних витрат також належать витрати на укладання угод. Світ з нульовими трансакційними витратами відсутній, тому що ринок завжди є складовою частиною складної та всезагальної нормативної системи, яка побудована на системі угод між продавцями, покупцями, державою, постачальниками ресурсів тощо, що потребують відповідного юридичного оформлення. Витрати на такі угоди є досить значними для підприємств і мають властивість значно збільшувати ціну товарів чи послуг.

Також при укладанні угод підприємства не застраховані від опортуністської поведінки контрагентів, які можуть не виконати або виконати не належним чином пункти, прописані в угоді, в результаті чого інша сторона, що укладає угоду може понести значні витрати. Поряд з цим до даної групи витрат можна віднести витрати, пов'язані з дотриманням умов угоди.

Частиною трансакційних витрат є також витрати вимірювання якості товарів та послуг, пов'язані не тільки з прямими витратами на вимірювальну техніку, але і помилками, що неминуче виникають у цьому процесі. До того ж стосовно ряду товарів та послуг припустиме лише опосередковане вимірювання. Певну економію дають стандартизація продукції та гарантії, що надає фірма. Проте повністю ліквідувати видатки вимірювання ці заходи не здатні.

Особливо важливими вважаються видатки захисту прав власності. Сюди ж треба відносити витрати на утримання судових, арбітражних та державних органів охорони правопорядку, а також витрати від неякісної специфікації прав власності та ненадійного захисту. Тобто на макрорівні ці витрати можуть бути пов'язані з реєстрацією фірми, захистом її інтересів в суді у разі незаконного заволодіння третіми особами майном чи коштами суб'єкта господарювання та багато іншого.

Виділення наступних форм трансакційних витрат дає змогу нам абсолютно чітко констатувати той факт, що вони становлять значну частку серед інших витрат підприємств і мають значний вплив на розвиток як окремих підприємств, так і економіки в цілому. Свідченням цього можуть бути такі дані: обсяги трансакційних витрат на ринку США, пов'язані з банківськими операціями, оптовою та роздрібною торгівлею або обслуговуванням фахівцями — юристами, бухгалтерами тощо, у 1986 р. становили понад 45 % національного доходу тоді як в XIX ст. цей показник сягав 25 %. Отже, економічні ресурси, витрачені на трансакції, досягли значного розміру і невинно зростають. За даними консалтингових фірм, в Україні ці показники сягають майже 75 - 80 %.

За оцінками західних експертів, питома вага трансакційних витрат в сукупних витратах фірми становить при їх функціонуванні на традиційних

ринках від 1,5 до 5 %, а при виході на нові ринки збуту — збільшується до 10-15 %. Значна частка трансакційних витрат в розвинених країнах викликана зростанням кількості потенційних суб'єктів господарських зв'язків, а отже, і числа здійснюваних ними трансакцій. У той же час, в країнах з перехідною економікою високий рівень трансакційних витрат обумовлений також і тим, що в них досі ще не відпрацьований механізм взаємодії між державними органами і суб'єктами підприємництва.

Стосовно ж трансакційних витрат в українській економіці, то, наприклад, отримання інформації про майбутню фірму-контрагента частіше за все пов'язане з хабаром, і достовірність цієї інформації залишається сумнівною. У нашій державі відсутній законодавчо створений механізм вільного доступу до ділової інформації про репутацію та діяльність фірм. Також дуже слабкий механізм захисту прав власності з боку держави. Все це викликано недосконалістю законодавчої бази України. Найбільші витрати в українському бізнесі пов'язані з опортуністичною поведінкою ділових партнерів. Сьогодні в Україні існує таке поняття, як «одноденні фірми», які існують на папері протягом декількох днів і зникають відразу після отримання значної суми передплати від фірми-партнера згідно з укладеним контрактом. Виявити таку фірму дуже важко, а в більшості випадків навіть неможливо. А згодом захистити свої права у суді практично неможливо через відсутність інформації про фірму, її реальних господарів, вся інформація у паперах фіктивна. Також існує проблема обліку трансакційних витрат: як можна обліковувати витрати, пов'язані з піднесенням хабара для отримання потрібної інформації, або належного захисту своїх інтересів у суді. Поряд з цим економіка України характеризується нерозвиненістю ринкових інститутів, недосконалістю інституційних структур, заборгованістю держави перед суб'єктами господарювання, нестачею оборотного капіталу, підвищені витрати з обслуговування адміністративного апарату країни тощо. Все це в сукупності призводить до значно завищеного рівня трансакційних витрат в країні.

Отже, при визначенні розмірів трансакційних витрат по виділених формах існує проблема обмеженості даних для конкретних розрахунків розміру тих чи інших трансакційних витрат, тому для оцінки їх кількісного значення доцільно буде скористатися класифікацією трансакційних витрат за Ернандо де Сото, в якій пропонується об'єднати такі витрати в окрему групу та позначити їх терміном «ціна підпорядкування закону» [7]. Ціна підпорядкування закону складається з:

- *витрат доступу до закону*, до яких належать витрати на реєстрацію підприємства (юридичної особи), отримання ліцензії, відкриття рахунку в банку, отримання юридичної адреси та виконання інших формальностей;

— витрат продовження діяльності у межах закону, пов'язаних з необхідністю сплати податків; виконання вимог закону в сфері трудових відносин (тривалість робочого дня, мінімальна зарплата, соціальні гарантії); сплати судових витрат при вирішенні конфліктів у межах легальної судової системи [8].

Згідно з Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» строк державної реєстрації юридичної особи не повинен перевищувати три робочих дні з дати надходження документів для проведення державної реєстрації юридичної особи. Згідно з цим законом реєстраційний збір за проведення державної реєстрації юридичної особи становить 170 грн, за державну реєстрацію фізичних осіб-підприємців – 34 грн. Крім того, підприємець також понесе інші незначні витрати, пов'язані з необхідністю взяття його на облік як платника податку, реєстрацію в фондах страхування тощо. Якщо звертатись за допомогою з реєстрації підприємства до спеціальних фірм, то вартість такої послуги для ТОВ буде коштувати від 1500 грн., а процедура буде повністю проведена за 10 днів (підготовка проектів установчих документів, надання юридичної адреси; отримання свідоцтва про державну реєстрацію, взяття на облік у податковій інспекції і фондах страхування); ПП – 1000 грн (8 днів); ФОП – 800 (8 днів). Таким чином, підприємець може сам вирішувати, чи проходити йому всю бюрократичну процедуру особисто і понести менші затрати, чи звернутися за допомогою до спеціального підприємства, яке візьме певну суму за свої послуги, а підприємець буде позбавлений тяганини.

Що ж стосується витрат продовження діяльності, то в даному випадку підприємець змушений нести значно більші і не завжди обґрунтовані витрати. Так, якщо говорити про підприємства, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, то вони мають сплачувати регулярно кожного місяця по 200 грн. Що ж стосується суб'єктів підприємницької діяльності, які перебувають на загальній системі оподаткування, то вони мають сплачувати податок на прибуток у розмірі 25 %. Якщо вони являються платниками податку на додану вартість, то ще 20 % від обороту йде на його сплату. Окрім цього, сплачуються збори до Пенсійного фонду у розмірі 33, 2% від фонду оплати праці та страхові платежі в інші фонди соціального страхування. Таким чином сума яку має сплачувати підприємець до бюджету і різноманітних фондів виходить досить значною, а подекуди податковий тягар взагалі не дає змогу підприємству розвиватися і змушує йти в тінь, а іноді навіть є причиною його ліквідації.

Таким чином, проведений аналіз показує значущість трансакційних витрат в житті суспільства, однак нез'ясованим залишається питання – в якому випадку зростання трансакційних витрат має позитивний ефект для підприємства. На думку автора, зростання трансакційних витрат може бути

корисним для підприємства у випадку, якщо вони пов'язані з трансформаційними змінами. Термін «трансформація» (від лат. *transformatio* – перетворення) розглядається як зміна структури будь-якого об'єкта в рамках самоорганізуючого процесу [9]. Також за визначенням низки спеціалістів «трансформація» – це процес, що об'єднує всі етапи перетворень підприємства від поточного стану до бажаного, від моделювання майбутнього стану підприємства до впровадження цих моделей на практиці [10, с. 50]. На нашу думку, поняття трансформація має досить широке значення, адже ним можна охарактеризувати перетворення будь-чого. Трансформація підприємств як економічна категорія характеризує процес перетворення однієї економічної структури на іншу й супроводжується зміною одних елементів, рис, властивостей на інші, що в широкому розумінні узагальнює поняття «реорганізація», «реструктуризація» [11]. У економічній літературі трансформація підприємств також часто розглядається як спосіб подолання кризових явищ [13; 12, с. 7–17]. У свою чергу, розглядаючи поняття «трансформація підприємств», до неї можна віднести будь-які перетворення, що здійснюються на підприємствах, – від зміни окремих структурних елементів до повної зміни всіх юридичних, організаційних та економічних засад функціонування.

Таким чином, на думку автора, зростання трансакційних витрат, пов'язаних з трансформаційними процесами, може мати для підприємства позитивний ефект, адже в результаті реалізації таких трансформацій трансакційні витрати будуть знижені. Отже, до трансформаційних процесів, які можуть в результаті знизити рівень трансакційних витрат на думку автора даного дослідження, доцільно віднести:

- витрати, пов'язані з переходом від державної до приватної власності, що супроводжується переходом на ринкові принципи господарювання;
- витрати на об'єднання, злиття та поглинання підприємств;
- витрати на здійснення корпоратизації та корпоративної трансформації підприємств.

Оскільки обсяги даного дослідження не в змозі охопити всі зазначені аспекти, автор вважає за доцільне зупинитися саме на корпоративних трансформаціях, які на сьогоднішній день для України є досить актуальними.

Категорія «корпоративна трансформація» характеризує будь-які зміни, які можуть відбуватися з корпоративними утвореннями. До цих змін належать такі.

1. Перетворення підприємств будь-якої організаційно-правової форми на акціонерні товариства, що тягне за собою зміну одноосібної або суспільної власності та синтез різних форм об'єднання власників, котрі отримують економічний ефект від роботи корпорації, пропорційний до внесеної частки в капітал компанії, а також перехід на корпоративну систему управління.

2. Об'єднання корпоративних утворень на умовах зміни структури акціонерного капіталу та власників, що іноді може призвести до зміни напрямів ведення бізнесу, політики компанії, внутрішньої виробничої структури тощо або ж одночасно всіх цих компонентів.

3. Розукрупнення корпоративних утворень зі зміною структури акціонерного капіталу, що може призвести до зміни системи управління, внутрішньої виробничої структури та перепрофілювання бізнесу, принаймні однієї з компаній, що в результаті розукрупнення почала діяти на самостійних засадах господарювання.

4. Виробничі трансформації корпоративних структур, що мають внутрішній характер (зміна технологічного типу підприємства, розширення номенклатури, залучення додаткових інвестицій, зміна структури та обсягів витрат тощо) і мають приносити позитивний економічний ефект для всієї компанії.

Корпоративні форми ведення господарської діяльності у всьому світі вважаються найбільш прогресивними. Виходячи з аналізу Закону України «Про акціонерні товариства» [15], Господарського кодексу України [16] та монографії [17], в таблиці виділено основні відмінності підприємств і корпорацій.

Таблиця

Основні відмінності підприємств і корпорацій

<i>Підприємства</i>	<i>Корпорації</i>
1. Засновником є одна особа, колектив; створюються в організаційно-правовій формі домогосподарства, комунального підприємства, державного підприємства, партнерства, сімейного підприємства. 2. Управління здійснюється безпосередньо власником або делегується менеджеру під керівництвом власника, що передбачає можливість прийняття рішень цілковито на розсуд власників. 3. Статутний фонд складається з внесків засновників. 4. Організаційна структура переважно лінійна або лінійно-функціональна, що спонукає підприємства звертатися до послуг ринкових посередників.	1. Як правило, два або більше засновників; створюється переважно у формі акціонерного товариства (АТ). 2. Управління відділене від власності й делегується уповноваженим або спеціально створеним виконавчим органам, контроль за діяльністю яких здійснює наглядовий орган, уповноважений власником, що забезпечує прийняття більш виважених і економічно ефективних рішень. 3. Статутний фонд поділений на визначену кількість акцій. 4. Складна ієрархічна структура, побудована за дивізійним принципом, що забезпечує існування в рамках однієї організації значної кількості відносно самостійних підрозділів. 5. Великі масштаби виробництва (іноді виходять за межі однієї країни).

Джерела [15–17], адаптовано.

Такі характеристики дають змогу корпораціям швидше реагувати на зміни навколишнього середовища, залучати більші обсяги інвестиційних ресурсів, зменшувати трансакційні та виробничі витрати, максимізувати прибуток, забезпечувати прискорення інтеграції у світові господарські процеси, використовувати прогресивні принципи корпоративного управління. Таким чином, початкове зростання трансакційних витрат, необхідне для реалізації процесу корпоративної трансформації підприємств, в результаті призведе до їх значного зниження.

Висновки. Науковою новизною проведеного дослідження було здійснення кількісного аналізу трансакційних витрат в Україні з використанням методики Ернандо де Сото, в якій пропонується об'єднати такі витрати в окрему групу та позначити їх терміном «ціна підпорядкування закону». Ціна підпорядкування закону складається з: витрат доступу до закону та витрат продовження діяльності у межах закону. На основі даного підходу було здійснено аналіз трансакційних витрат в Україні і виявлено, що витрати доступу до закону є досить доступними, а що ж стосується витрат продовження діяльності, то вони переважно є досить завищеними і лягають на плечі підприємців значним тягарем.

Також в результаті проведення даного дослідження було виділено такі форми трансакційних витрат: витрати, пов'язані з отриманням інформації, укладанням угод, опортуністською поведінкою контрагентів, вимірюванням якості товарів та захистом прав власності. З'ясовано, що трансакційні витрати становлять значну частку серед інших витрат підприємств і мають вагомий вплив на розвиток як окремих підприємств, так і економіки в цілому. Однак при визначенні розмірів трансакційних витрат по виділених формах існує проблема обмеженості даних для конкретних розрахунків розміру тих чи інших трансакційних витрат, саме тому автором був використаний підхід до класифікації даної групи витрат за Ернандо де Сото.

Однак, на думку автора, існують ситуації, коли зростання трансакційних витрати може бути корисним для підприємства, а саме коли вони пов'язані з трансформаційними змінами. Отже, до трансформаційних процесів, які можуть в результаті знизити рівень трансакційних витрат доцільно віднести:

- витрати пов'язані, з переходом від державної до приватної власності, що супроводжується переходом на ринкові принципи господарювання;
- витрати на об'єднання, злиття та поглинання підприємств;
- витрати на здійснення корпоратизації та корпоративної трансформації підприємств.

Особлива увага приділяється у дослідженні корпоративним трансформаціям, які, як доведено в статті, дають змогу корпораціям швидше реагувати на зміни навколишнього середовища, залучати більші обсяги інвестиційних ресурсів, зменшувати трансакційні та виробничі витрати, максимізувати прибуток тощо.

Література

1. Коуз Р. Природа фирмы / Р. Коуз // Фирма, рынок и право./ Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1993. – С. 33 – 53.
2. Малахов С. Трансакционные издержки и макроэкономическое равновесие / С. Малахов // Вопр. экономики. – 1998. – № 11. – С. 78 – 96.
3. Дугінець Г.В. Державне регулювання трансакційних витрат економічної інтеграції в Україні / Г.В. Дугінець // Научные труды Донецкого техн.. уни-та. Сер.: экономическая. – 2006. – Вып. 103-3. – С.83–86.
4. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / Г. Эрик Фуруботн, Р. Рихтер; пер. с англ. И.В. Григорьев, Н.П. Дроздова, В.С. Катькало, Т.В. Костеева, В.В. Лукашевич, О.А. Патокина, Ю.В. Федотов). – СПб.: 2005. – 701с.
5. Олейник А., Институциональная экономика: учебник / А. Олейник, Р. Нуреева; под общ. редакцией А. Олейника. – М.: ИНФРА – М., 2005. – 704с.
6. Milgrom P., Economics, Organization and Management / P. Milgrom, J. Roberts – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1992.
7. Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. Сото – М.: Catallaxy, 1995.
8. Вдовиченко М.І. Про ефективність податкової системи в Україні / М.І. Вдовиченко // Фінанси України. – 1999. – № 3. – С. 99–108.
9. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект): монографія / С.А. Єрохін – К.:Світ знань, 2002. – 528 с.
10. Трансформація, реструктуризація підприємств в Україні. Принципи та практика: матеріал семінару Консорціуму з вдосконалення бізнес-освіти в Україні та Українського центру післяприватизаційної підтримки підприємств. – К. : CEUME, 2000. – 104 с. – С. 50.
11. Данько М.І Реорганізація підприємств у контексті формування корпоративних структур / М.І. Данько // Економіка України. – 2007. – № 1. – С. 64–70.
12. Заболоцькі О.В. Формування статутного фонду ДАК «Українські залізниці» у відповідності до чинного законодавства України / О.В. Заболоцькі // Пробл. економіки и управления на железнодорожном транспорте: матер. Второй Междунар. научно-практ. конф. – К.: КУЭТТ, 2007. – Т. 1. – С. 38 – 40.
13. Антикризисное управление : учебник / Под ред. Э.М. Короткова – М.: ИНФРА-М., 2000. – 423 с.
14. Demsetz H. Cost of transacting / H. Demsetz // Qaterly Journal of Economics. – 1968. – V. 81, №1. – 33-35.
15. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 (набрання чинності відбулося 29.04.2009) / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2008.
16. Господарський кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2003. – 144 с. – (Бібліотека офіційних видань) (Господарський кодекс України : № 18, № 19-20, № 21-22 / Верховна Рада України, 2003. - с.144. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.)

17. Круш П.В. Формування та розвиток моделі корпоративного управління в трансформаційній економіці: монографія [Текст] / П.В. Круш, О.П. Кавтиш, А.В. Гречко; під заг. ред. к.е.н., проф. П.В. Круша. – К. : Центр учбової літ-ри, 2007. – 264 с.